ÁLMOK EGY ÁLLATKERTRŐL

Mint Aladdin csodalámpása, olyan a Fővárosi Állat- és Növénykert: a múlt századelőn belé költöztetett szellem – az igényes kreativitásé – szó szerint újabb terekbe szabadul egy nagyívű, immár negyedszázados fejlesztési koncepció megvalósulásával. Persányi Miklós főigazgató nem véletlenül illeti a „reneszánsz" szóval a hosszú folyamatot, amelyben az épített értékeket gondosan őrző nemes hagyományra alapozva napról napra formálódik modern kulturális örökséggé Budapestnek ez a történelmi arculatát megújítva őrző közterülete.

Napjainkra az Állatkert egész történetét tekintve példátlanul intenzív fejlődés képét mutatja. Ehhez fogható csak az 1865–66-os alapítási időszak volt, de még inkább az 1908 és 1912 közti – gyakorlatilag újraalapítási – korszak, amelyhez ma is igazodunk. Mindenkor az aktuális modernitás jegyében, az éppen legkorszerűbb megoldásokkal és a város közönsége igényes szolgálatának szándékával.

Képeslap a Székesfővárosi Állatkert készülő épületeiről 1911 körül: Szarvasház, Bivalyház, Bagolyvár, Nagyszikla fő tömbjének vasbeton „csontváza", Kenguru- és Majomház.

A székesfőváros szecessziós nagyprojektje

Az első háború előtti megújítás döntő előzménye a székesfővárosi törvényhatóság akkori határozata volt: a kert már igazolta létjogosultságát, fontos lett a városlakóknak, megérdemli hát, hogy többé ne magánvállalkozásként küszködjék, hanem Budapest saját intézményeként működjön. A Városházán többen aggódtak ugyan, tudják-e majd finanszírozni a fejlesztést, gyakorlatilag az újraépítést. Azt a fajta teljes, az épített arculatot is átformáló beruházást, amelyre ezzel a döntéssel elkötelezték magukat. A kételyek csak a 30-as évekre oszlottak el, amikor az erre alkalmassá tett Fővárosi Állat- és Növénykert a fauna és flóra bemutató megismertetésén túl már más kulturális szolgáltatások piacképes sokaságát is kínálni tudta: korabeli plakátjai tóparti kávéházba, az egész ország egyik legelső és legjobb játszóterére, az Állatkert saját szimfónikus zenekara által előadott koncertekre invitálták Pestet és Budát, a vendégeket.

Egy új szabadidőközpont született a város szívében. Az intézmény szakmai profilja is tisztult, mind urbanisztikai, mind minőségi értelemben: a megújulás során leválasztották az eredeti terület Hermina út felé eső mintegy egynegyedét, és az állattani karakterében megerősödött klasszikus kertből oda „tolták ki" a népszórakoztató létesítményeket, létrehozva a Vurstlit. Ez utóbbi az Állatkerttől gazdasági udvarral elválasztott önálló, regényesen sokszínű-illatú-hangulatú világot képezett, így aztán évtizedeken át működött ott számtalan látványosság – egyebek közt a Beketow- és a Barocaldi-cirkusz, a túléléséért küzdő Feszty-körkép, a borzongató Plasticon, a Royal Vio mozi, a mutatványosok közönségét megörökítő fényírda, nem beszélve az evés-ivás-mulatozás igen változatos jellegű és minőségű intézményeiről. A Hermina úton túl az Angolpark is itt született meg, míg végül a Rákosi-korszakban valamennyi kisebb-nagyobb mutatványost és csepűrágót államosították, és beolvasztották a szovjet típusú Vidámparkba meg az állami cirkuszvállalatba.

Az állatkerti és a mutatványos terület fejlődése tehát 1908–12 között végérvényesen elvált egymástól. Ekkortól az előbbi karakterét a tulajdonosváltás, a profiltisztítás, a komoly közpénz-ráfordítás és vele az alapvető arculatváltást hozó magas minőségű, nagy művészi értékű megújulás határozta meg.

Maga a térrendezés alapozhatott a még *Xantus János*, majd *Reitter Ferenc* és *Petz Ármin* által elgondoltakra. Azonban az épületállomány és a térhasználat gyökeresen megújult! A közemlékezetben méltó helyét máig el nem nyert fényes elme, a kertet akkor igazgató *Lendl Adolf* úttörő és világszínvonalú állatkertészeti koncepcióját fordították le a tervlapok szintjére a Műegyetem tudós tanárával, *Neuschlosz-Küsli Kornél*lal együtt az általa ajánlott frissdiplomás építészek: *Kós Károly* és *Zrumeczky Dezső*. Megalkottak egy nagyrészt szecessziós, tehát kor- és életszerű, holisztikus szemléletű, igényes együttest – parkot és épületeket. Nem riadtak vissza monumentális elemek megalkotásától sem, így készült el a két hatalmas műszikla vagy a „magyar Nizza": a Pálmaház. Az első világháború felé gyanútlanul sodródó főváros rendre emelte a költségkeretet, amely végül is 4 millió aranykoronára nőtt – de futotta rá.

Mondhatjuk, hogy aranykora volt ez a Fővárosi Állat- és Növénykertnek: akkor már évszázados tapasztalatra támaszkodó, a maguk területén és általában is zseniális alkotók foghattak össze fantasztikus szervezőképességű, elhivatott fővárosi mérnökökkel és tisztekkel az Állatkert Építési Bizottmányban!

Élő skanzen

Ez a múlt század eleji építészeti karakter ugyanakkor nem homogén. Három rétege is van: az egyik, talán a leginkább sajátos, az erdélyi magyar-román-szász hagyományt megjelenítő vonulat, amint azt a nagy méretű építmények közt a régi Madárház vagy a Majomház példázza, a kicsik közt a mai Lemúrház és Makiház (volt Kisrágcsáló- és Kenguruház/Bambiház), Kós és Zrumeczky *„örömben született"* alkotásai. Második rétegként ezt a hagyományt vegyíti a szecesszió

Az erdélyi karakterű Kós-Zrumetzky féle Madárház a Nagytó felett

A teljes egészében újjáépült Norvégház a Kis-sziklahegy oldalában

korában érzékeny recepcióra talált egzotizmussal Neuschlosz remeke, az egykori Vastagbőrűek háza, a mai Elefántház, a szintén általa épített Főbejárat és a Kós–Zrumeczky-féle Norvégház, de még inkább a második világháború pusztítása és a Kádár-kor nem szerencsés pótlásának lebontása után a 2010-re eredeti terveik alapján újjáépített egykori Zsiráfház – utóbbi a Wiener Werkstätte geometrizáló szecessziójára utaló elemekkel. A harmadik meghatározható építészeti réteg a múlt századelőre kialakult állatkert-ipari építészet több míves példája: a Pálmaház és az Akvárium, *Végh Gyula, Räde Károly, Ilsemann Keresztély* terve Lendl Adolf koncepciója alapján, valamint a két nagy műszikla is, amelyek építész tervezőjének *Végh Gyulá*t tartják.

Mindez a második világháború pusztításai, azután pedig a kommunista időszaknak „a múltat végképp eltörölni" szemlélete miatt nem maradhatott ránk eredeti állapotában. Az Állatkertünkben elhasználódott, felújításra-újjáépítésre megérett épületeket jobbára egyszerűen lecserélték. Ezzel nem mondok feltétlenül értékítéletet, hiszen az új épületek közt voltak önmagukban jó teljesítmények is, csak figyelmen kívül hagyták az egész szerkezetét és stiláris-hangulati keretét. Így tűnt el a régi Zsiráfház, a Bölényház vagy gyerekkorom kedves építménye, a Tejcsarnok. S jutott hasonló sorsra az akkor még hiánytalanul álló Szarvasház, és tolakodott be a helyére a funkcionálisan éppen csak megfelelő, de a helytől méretében, formájában és stiláris-an is idegen monstrum, a Nagymajomház.

A minta kötelez

Tekintettel a történelmi állatkertek csekély számára és európai koncentrációjára, ma már óriási világszenzáció az olyan 20. század eleji intézmény, mint a miénk: tükre a helyi közösség különleges építészeti és városhasználati hagyományainak. Kertünkben két tucatnyi eredeti arculatú, védett értékű épület áll. Amikor 1994-ben átvettem a főigazgatói posztot, azt tettem meg programom egyik sarokpontjának, hogy elődeimtől eltérően ne tehertételként, hanem valódi értékként, áldásként kezeljük ezt a történelmi vagyont. Célom volt továbbá (vissza)növelni területünket, ezzel is modernizálni az állattartást, gazdagítani a szolgáltatásokat.

Restauráció, rehabilitáció. Milyennek álmodta első építője az adott egységet, létesítményt? Következetesen ez a kiinduló gondolat. Mára már elegáns a listája a visszaépítéseknek. Ennek nemcsak a kerítésen belül van jelentősége, hanem a városképre gyakorolt hatás tekintetében is: komoly fegyverténynek érzem például, hogy az Elefántház I. világháború alatt politikai játszmák miatt lebontott tornyát 83 év múltán megint fölhúztuk. Hogy ismét lett nádfedeles Krokodilház a Nagytavon. Hogy helyreállt a térbeli egyensúly a Nagyszikla és az Elefántház között a Zsiráfház és az eredeti boronafalas Bivaly-ház visszaépítésével (2010-ben bontottuk le a „befurakodott" betonházakat.)

Ugyancsak az újrateremtés elvét követtük a Holnemvolt Vár kialakításánál *Anthony Gall* segítségével. Itt a Vurstli építészetének megmaradt legértékesebb épületéhez, a Schäfftner Körhintához kellett a teret igazítani. Ismét elővettük a régi képeket, alaprajzokat, hogy utcaképi jelentőségű visszaépítésekkel – a Lovardával és a Várkapuval – idézzük meg a hajdani hangulatot.

A mi reneszánszunk nemcsak „szó szerinti ismétlést" jelent, hanem stílusvisszaidézés is: ennek már előttem alkalmazott példája a mai Mérgesház, a volt Kenguruház, amelyen *Beöthy Mária* építész vissza tudta hozni a kóskárolyos Bivalyház tornyának kubusát. A Bivalyház 20 évvel ez után, az első restaurációs próbálkozást követően az eredeti tervek alapján, az eredeti helyen, boronafalas, zsindelytetős gerendaházként, a maga teljességében született újjá.

Izgalmas a kisebb elemek újjászületése is, köztük sok és sokféle dekorációé. Nagyon vigyázunk az Akvárium *Róth Miksa*-féle mozaik- és kavicsberakás díszítésére. Az Elefántház egyik bejárata fölött minden viszontagsággal dacolva megmaradt a káprázatosan irizáló eozinos Zsolnay-majolikaív: mesésen csillanó ősnövénylevelek sűrűjében

A Nagyszikla az Elefántház tornyából 2009-ben, oldalában már az újjáépült Tejcsarnok, de a Bölényház és Zsiráfház még a hetvenes évekbeli vasbeton, ezeket 2010-ben lebontották, és az eredeti terveket követő épületek épültek vissza a helyükre

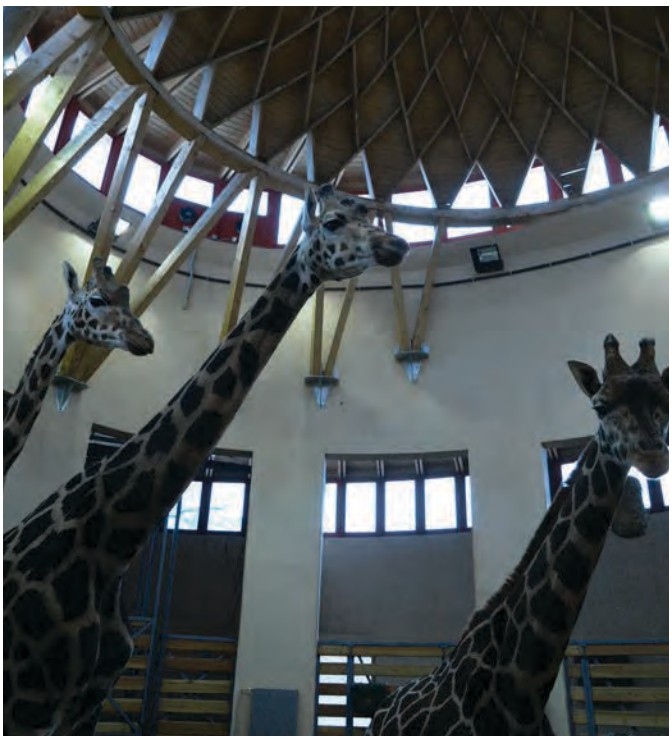

A 2008-ban épült a Szavannaház zsiráfistállóját Anthony Gall tervezte

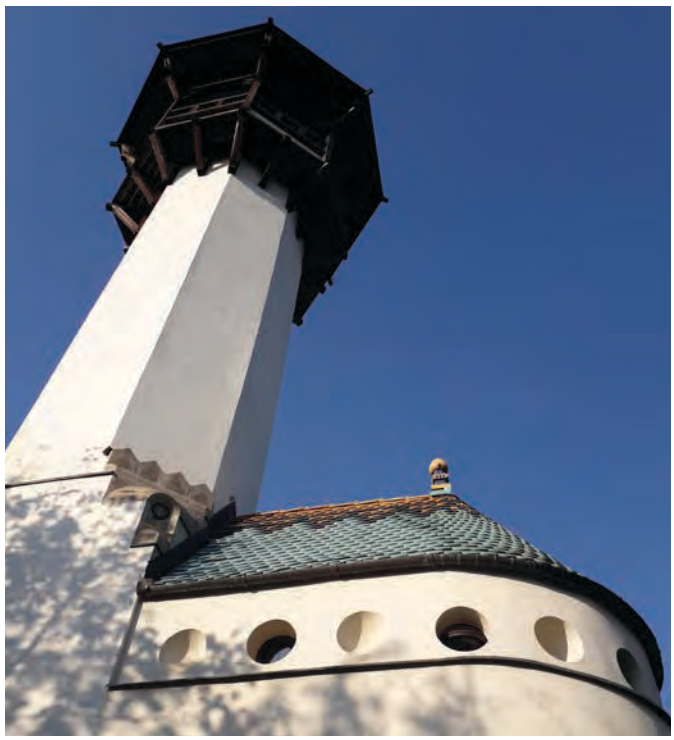

Az egzotikus modor iskolapéldája, az Elefántház (hajdani Vastagbőrűek Háza) 1998-ban kapta vissza 1915 óta hiányzó tornyát

vízilóvadászatra óvakodnak bozontos előemberek. Amikor a másik bejárat a háborúban megsérült,az ötvenes években meg sem kísérelték újrateremteni ezt a technológiai csodát: oda már „csak" sima barnamázas pirogránit másolat került, az előbbivel azonos motívumokkal. De legalább nem tátong méltatlan űr a hajdani pusztulás helyén.

Lelkesítő megélése a reneszánszunknak, amikor jeles elődök meg nem valósulhatott álmait tudjuk végre realizálni. Lendl Adolf azért is úgy építette ilyenre a Nagysziklát geológus, szobrászművész és persze építészmérnök meg mintegy 250 pallér és kőmívessegéd közreműködésével, mert a belsejébe zoológiai múzeumot álmodott. Évszázados álmát végül is hat esztendeje váltottuk valóra, immár interaktív életlabirintusként, és eddig már közel négymillióan látogattak a varázshegyi sziklabelsőbe. Népszerűsége egyebek közt a *Székely Kata* alkotta óriási ámbráscetnek, az ország talán legnagyobb szobrának is köszönhető. Az pedig egy másik „álomfejtéssel" ért fel, amikor egyszer a Madárház tornyának trapéz alakú ablaktáblájára feltekintve bevillant Kós Károly évszázados cikkében röviddel előtte látott, azonos formájú, talányos, fecskés rajza: az egy üvegterv, és IDE volt szánva! Amikor aztán felkérésünkre *Horváth Mária* szikszói üvegművész kivitelezte, még tovább is álmodtuk vele Kós álmát: pár év alatt végül a fecskés mellett lett jégmadaras, szalakótás, papagájos ólomüveg ablaka is a Madárház tornyának!

Most egy újabb megtartva megőrző korszakváltás éveit éljük. A köz forrásait felhasználva foglaljuk vissza új létesítményekkel is a kert egykori integráns területrészeit is. Ez is egyfajta reneszánsz, akár urbanisztikai, területrendezési, építészeti megközelítésben nézzük. Szimbolikus jelentésűnek érzem ebből a szempontból azt a mérnöki adatokban rejtőző tényt, hogy a Hullámvasút geometriája köszön vissza új és páratlan építészeti-fejlesztési attrakciónk, a százéves nagysziklánk csúcsával közel azonos magasságú Biodóm acélszerkezetén.

Ez is azt illusztrálja, hogy a Fővárosi Állat- és Növénykert újjászületéséről szóló híradások örvendetes özönében sem felejthetjük el: nemcsak épületek reneszánsza folyik itt, a Városliget partján s testében, hanem – a maiak mellett, a maiak által – a hajdani szándékok, álmok, ábrándok valóra váltása is. Mint egy évszázada, most is a legjobbaktól tanuljunk.

(Lejegyezte: Róka Zsuzsa)

Épül a Pannon Park biodómja: a nagy szubtrópusi „pálmaház" négy kupolájából a két délkeleti acélszerkezete 2018 szeptemberére készült el